

Justyna Gulczyńska

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu

Niezależne pisma młodzieży licealnej (1980–1989) – próba charakterystyki

Okres PRL charakteryzuje się przede wszystkim tym, że monopol informacyjny należał tylko i wyłącznie do państwa i partii, co było charakterystyczne dla dyktatury totalitarnej i komunistycznej.

Pierwszy tzw. wyłom w tej sprawie uczyniły wydawnictwa bezdebitowe w roku 1976. W latach 1980–1981 istnienie obiegu informacji i wydawnictw niekontrolowanych przez cenzurę stało się oczywistością, której nie zmienił nawet stan wojenny. Przez całe lata osiemdziesiąte publikacje „oficjalne”, czyli te cenzurowane, funkcjonowały obok „podziemnych” szeroko dostępnych, zwłaszcza w wielkich ośrodkach przemysłowych i uniwersyteckich. Państwo utrzymywało swój monopol jedynie w dziedzinie mediów elektronicznych. Ale nawet oglądany przez Polaków „Dziennik TV” nie mógł marzyć o pozycji rzeczywistego kreatora świata wyobrażeń. Polacy, jeśli chcieli, zdobywali informacje nieocenzurowane, a wiedza ta podważała wiarygodność oficjalnych publikacji właściwie każdego dnia. Stąd ostatnia dekada okresu PRL-u opisywana była na bieżąco z dwóch perspektyw – władzy i opozycji, co radykalnie poszerzało informacje. W konsekwencji o latach osiemdziesiątych wiemy dzisiaj znacznie więcej aniżeli o latach pięćdziesiątych czy sześćdziesiątych, kiedy monopol państwa na przekaz podważany był tylko przez zachodnie rozgłośnie radiowe i publikacje¹.

Jedną z dziedzin przekazu informacji podziemnej są, wydawane w latach osiemdziesiątych, pisma młodzieży licealnej, będące często odbiciem stanu świadomości młodych Polaków oraz ich stosunku do otaczającej ich rzeczywistości.

Podziemne pisma młodzieżowe wydawane były przeważnie w miastach. Publikacja ich odbywała się z większym lub mniejszym nasileniem w ciągu całego dziesięciolecia lat osiemdziesiątych ze względu na zmieniającą się wówczas bardzo szybko i niesłychanie intensywnie sytuację polityczną.

¹ *Okragły Stół. Dokumenty i materiały*, red. W. Borodziej i A. Garlicki, t. I, wrzesień 1986 – luty 1989, Warszawa 2004, s. 5–6.

Jednoznacznie brzmiące tytuły tych pism świadczą o niezależności poglądów ich autorów, wskazują problematykę, zakresy zainteresowań. Są to m. in.: „Uczeń Polski”, „Quo Vadis” (Wrocław), „Informator Uczniowski Ruchu Odnowy” (Warszawa), „Uczeń” (Gdańsk), „UKOSEM” – Pismo Międzyszkolne (Wrocław), „VIS” – Niezależne Pismo Krakowskiej Młodzieży Licealnej, „Pokolenie” Niezależne Pismo Młodzieży, „Szkoła Polska”, „Solidarność Nauczycieli i Uczniów”, „Szkolniak” Biuletyn Informacyjny Młodzieży Krakowskich Szkół, „Głos SKOS-ów” Pismo Oporu Społecznego (Poznań), „Tarcza” Niezależne Pismo Uczniów Szkół Średnich Trójmiasto, „Tu Jedenastka” Pismo Uczniów XI LO (Gdańsk), „Budzik” Pismo Młodzieży Gliwickiej, „ABC Młodych” Pismo Informacyjne Młodzieży Szkolnej, „Nasz Głos” Biuletyn Informacyjno-Kulturalny Młodzieży Walczącej, „Sieć” Serwis Informacyjny Koła VIII LO w Gdańsku, „Szkoła Podziemna Wrocław”, „Echo Dwójki” Pismo II LO (Poznań), „Emisariusz VIII LO (Gdańsk), „Numer Nine” Niezależne Pismo IX LO, „Szkoła” Międzyszkolny Komitet Oporu (Wrocław), „NIE” Pismo Młodzieży (Poznań), „UFO” (Radom), „HEJ” Informator Uczniowski (Wrocław), „Archiwum Poznań” Pismo Historyczne Młodzieży Szkół Średnich, „MILO” IX LO (Gdańsk), „MON STOP” (Wrocław), „Libertus” Pismo Niezależnej Młodzieży Szkolnej I LO (Olsztyn), „Nieocenzurowane Pismo VII LO FMW (Kraków), „Podaj Dalej” IX LO (Kraków), „TWE TWA” Pismo Uczniów Trójmiasta, „WHY NOT” Pisemko, „Bez Cenzury” Federacyjne Pisemko Uczniów IV LO (Kraków), „Jedyńka” Pismo Uczniów I LO (Gdańsk)².

Redaktorami niezależnych pism drugoobiegowych byli, raczej przy wsparciu dorosłych, uczniowie – najczęściej szkół średnich ogólnokształcących, którzy poprzez konspiracyjną poligrafię chcieli zmanifestować swoją niechęć do ówczesnej władzy i walczyć o lepszą Polskę.

Gazetki pisano na maszynie lub ręcznie. Powielanie natomiast przygotowanej matrycy odbywało się najczęściej w nieoficjalnych oficynach wydawniczych na tzw. powielaczach denaturatowych lub spirytusowych. Często pisemka te miały fatalną jakość, co obecnie znacznie utrudnia odczytywanie tych, które się zachowały. Najważniejsze jednak było wówczas to, że się ukazywały. Różniły się między sobą graficznie: najczęściej miały charakter typowych gazet, zdarzały się jednak pisma bogato zdobione rysunkami, karykaturami, grafitami, prezentując sytuację w Polsce „na wesoło”.

Dzisiaj bardzo trudno dokonać zestawienia wszystkich tych pism, ponieważ często wydawane one były w niewielkim nakładzie i jako pisma drugoobiegowe nie były archiwizowane w charakterze egzemplarzy zabezpieczonych. Trudno do nich dotrzeć w szkołach, gdyż jako bibuła nie mogły znajdować się oficjalnie na terenie placówki. Znaczna ich część jest rozproszona w zbiorach prywatnych.

² *Zbiór pism drugoobiegowych*, CDCN, Oddział UJ Kraków.

Niemniej bogaty zbiór owych pism posiada oddział Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie.

Pierwsze próby powstawania młodzieżowych pism niezależnych miały miejsce pod wpływem wydarzeń sierpniowych, które ogarnęły wówczas także najstarszą młodzież szkół licealnych. Niestety, tylko nieznaczna część nauczycieli rozumiała, że ogromne zmiany, jakie się wówczas w Polsce dokonywały, dotyczyły też młodych ludzi i również oni powinni być brani pod uwagę w związku z działalnością niezależną. W solidarnościowym środowisku nauczycielskim zdecydowano wówczas o konieczności objęcia zasięgiem owych przemian także młodzieży najstarszych klas szkół średnich. Dało to szansę na uaktywnienie się uczniów, co otwierało wielkie perspektywy autentycznej działalności, miało stworzyć warunki budowania szkoły demokracji, samorządności, otwierało też drogę do samokształcenia, co stało się bardzo istotne później, po wprowadzeniu stanu wojennego³.

Tak też uczniowie z chwilą zapoczątkowanego przez wydarzenia sierpniowe 1980 r. „nowego” biegu politycznego Polski coraz odważniej podejmowali wszelkie próby niezależnego działania i walki o nowy ład. Za najważniejsze uważali utworzenie autentycznego samorządu uczniowskiego, którego przedstawiciele uczestniczyliby w posiedzeniach i decyzjach rad pedagogicznych. Ponadto żądali odkląmania programów szkolnych – był to czas, kiedy wielu spośród uczącej się młodzieży dopiero co poznało ogrom faktów z historii, również najnowszej, które wcześniej skrupulatnie pomijano. Młodzi ludzie zaczęli poznawać „nowych” dla nich pisarzy, o których milczały wszystkie podręczniki. Młodzież szkolna miała nadzieję, że odtąd nikt nie będzie im narzucał przynależności do wskazanej organizacji, ale że będą mogli należeć do organizacji niezależnych od wpływów władz oświatowych, że harcerstwo przestanie być narzędziem ideologicznym w rękach partii.

Zwrócić należy też uwagę na to, że młodym ludziom z początkiem lat osiemdziesiątych, wobec ostatnich dziesięcioleci raczej stagnacji, aniżeli aktywnej działalności i zaangażowania, brakowało często tzw. programu pozytywnego wobec budzących się możliwości i nadziei na lepsze jutro. Brakowało im koncepcji, czym konkretnie miałyby się zajmować międzyszkolne organizacje młodzieżowe, co widoczne jest w treściach poszczególnych pism owych organizacji. Uczniowie nie potrafili wówczas do końca sprecyzować, określić się, jednak czuli potrzebę niezależnego działania⁴.

Pod koniec roku 1980 Klub Oświaty podjął problematykę młodzieżową i zorganizował spotkania nauczycieli „Solidarności” z uczniami szkół średnich. W spotkaniach tych wzięło udział ok. 300 osób. W konsekwencji powstało forum pt. *O szkole i demokracji* poświęcone samorządności uczniowskiej.

³ W. Mader, *Walka „Solidarności” o społeczny kształt oświaty w Polsce*, Londyn 1988, s. 46.

⁴ *Ibidem*, s. 48.

Uczniowie wysuwali swoje postulaty, planując utworzenie własnego pisemka, wzorując się na redakcji pisma nauczycielskiej „Solidarności” pt. „Rozmowy”⁵.

Działalność ta zainicjowała powstanie kolejnych ruchów młodzieżowych, w wielu miastach Polski, a wraz z nimi powoływano ich organy wykonawcze, tj. pisemka młodzieżowe tych organizacji. I tak: we Wrocławiu powstał UKOS – Uczniowski Komitet Odnowy Społecznej; w Białymstoku powołano SZU – Samorządne Zrzeszenie Uczniowskie; w Rzeszowie NZU – tj. Niezależne Zrzeszenie Uczniów „Wspólnota Odnowienia”; w Szczecinie NZSSP – Niezależne Zrzeszenie Słuchaczy Szkół Policealnych. Dalej powstał URO – Uczniowski Ruch Odnowy w Warszawie, który rozpoczął swą działalność od wydania odezwy do uczniów szkół średnich wystosowanej 14 października 1980 r. Odezwę tę podpisało 80 uczniów, wzywając do powołania grupy założycielskiej Związku Uczniowskiego⁶.

Ministerstwo Oświaty początkowo traktowało sprawę ruchu uczniowskiego i pojawiających się pism młodzieżowych lekceważąco, tym bardziej że ruch ten powstawał pod rozmaitymi nazwami w różnych szkołach jak przysłowiowe grzyby po deszczu, walcząc między sobą o prawo pierwszeństwa, znikając i przekształcając się ustawicznie. Po roku chaosu, podczas ogólnopolskiego spotkania Federacji Młodzieży Szkolnej (FMS) w Warszawie 14–15 listopada 1981 r., nastąpił rozłam, w wyniku którego powstała Niezależna Federacja Młodzieży Szkolnej z siedzibą w Gdańsku i Federacja Młodzieży Szkolnej łącząca młodzież Regionu Mazowsze i Regionu Śląsko-Dąbrowskiego⁷.

Pomimo wielu zawirowań już jesienią 1980 r. reprezentacja młodzieżowa musiała być już dość silna, ponieważ utworzono Międzyszkolny Ruch Odnowy Uczniowskiej (MROU) i doszło w Gdańsku do serii rozmów przedstawicieli uczniowskich z Ministerstwem.

Pierwszym wydawanym w powojennej historii kraju niezależnym pismem młodzieżowym był „Uczeń Polski”, którego pierwszy numer został opublikowany w czerwcu 1979 r. To pierwsze niezależne pismo młodzieży szkolnej Warszawy o szerszym zasięgu bez cenzury. W nr 1 – w *Deklaracji* – młodzież napisała

Postanawiamy wydawać pismo młodzieżowe, ponieważ nie możemy się pogodzić z dzisiejszą rzeczywistością Polski Ludowej i wobec tego nie chcemy stać na uboczu i pragniemy w miarę naszych możliwości włączyć się w życie wolnościowych ruchów demokratycznych w kraju⁸.

⁵ Najaktywniejszymi członkami tego ruchu byli Joanna Kiliszek i Wojciech Cejrowski, który w roku 1983 został porwany na krótko przez SB w związku ze sprawą zamordowania Grzegorza Przemyska, którego był kolegą, za: W. Mader, *Walka „Solidarności”*..., s. 47.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, s. 48.

⁸ „Uczeń Polski”. Niezależne Pismo Młodzieży Szkolnej, czerwiec 1979, R. I, nr 1.

„Uczeń Polski” redagowany był przez uczniów i absolwentów szkół średnich, a wydawany przez Niezależne Zrzeszenie Studentów. Od nr 19 pismo to miało podtytuł „Pismo Federacji Młodzieży Szkolnej”. Numer 21 był wydaniem specjalnym, zawierającym uchwałę o powołaniu Komitetu Założycielskiego FMS, program Federacji, powołanie komisji samorządowej i informacyjnej oraz apel o pomoc dla innych organizacji i ruchów społecznych. Program FMS popierał samorządność szkół, organizowanie kół samokształceniowych, obronę podstawowych wartości, jak patriotyzm, tolerancja, wolność jednostki, apel o stworzenie sieci niezależnych bibliotek uczniowskich, obchodzenie rocznic, udział uczniów w radach pedagogicznych⁹. Wyrazem tej wszechstronności, ale przede wszystkim dążenia do wolności i niezależności jest m. in. graficzna symbolika wolności, o którą walczono w Powstaniu Warszawskim, zamieszczona na okładce numeru lipcowo-sierpniowego z roku 1981.

Kolejne niezależne pisma młodzieżowe zaczęły powstawać po wydarzeniach sierpnia 1980 r. jako coraz częściej pojawiający się wyraz solidarności młodych Polaków z coraz trudniejszą sytuacją polityczną w kraju.

W Gdańsku ukształtowały się przy poszczególnych liceach tzw. parlamenty uczniowskie. Parlamenty te założyły swoje pismo, w którym w miejscu winiety widniał napis „Miejsce na tytuł – Niezależne Pismo Parlamentów Uczniowskich I i II LO w Gdańsku”. Pierwszy numer ukazał się 2 stycznia 1981 r.¹⁰

W Warszawie wychodziło pismo „Bratnie Słowo” – pismo Kręgu Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego. Numer 1 ukazał się 27 listopada 1980 r., a nr 2–17 grudnia 1980 r.¹¹

Wydawano też dwa pisma o tytule „Wprost” – niezależne pismo młodych Polaków oraz niezależne pismo młodzieży szkolnej¹².

W Gdańsku ukazywało się też kolejne niezależne pismo młodzieży szkolnej pt. „Uczeń”, redagowane wyłącznie przez uczniów, co podkreślano w stopce redakcyjnej.

Kolejne pojawiające się pisma młodzieżowe stawały się wyrazicielem konsekwencji podejmowanych przez młodzież działań, aktywności, zrzeszania się, posiadając swoją specyfikę. Jednak najważniejsze ich przesłania to przekaz bieżących, rzetelnych informacji politycznych, społecznych, oświatowych, rozpropagowywanie prawdziwej historii, ale też nieustanne przypominanie władzom o istnieniu młodych Polaków, którzy mają swoje zdanie, często odmienne od zdania władz, na temat sytuacji w Polsce. Obok tematów zasadniczych, istotnych, w pismach poruszano także tematy mniej ważne, lokalne, będąc przekazywaniem informacji dla środowiska, najczęściej szkolnego.

⁹ W. Mader, *Walka „Solidarności”...*, s. 48.

¹⁰ *Ibidem*, s. 47.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

Tematyka niezależnych pism młodzieżowych koncentrowała się na różnych dziedzinach życia ówczesnej Polski, będąc najczęściej wyrazicielem niepokojów polityczno-społecznych młodzieży.

Pisma te można podzielić ze względu na ich specyfikę na kilka rodzajów:

– organa wykonawcze organizacji niezależnych, jak „UKOS”, „UKOSEM”, „UCZEŃ Gdańsk”, „QUO VADIS” i inne;

– na wzór pism podziemnych wychodzących w okresie zaborów, odkłamu-
jące historię Polski, tj. ukazujące prawdziwe dzieje, których w szkole nie uczo-
no, jak „VIS” – Niezależne Pismo Krakowskiej Młodzieży Licealnej, „Archi-
wum Poznań”, Pismo Historyczne Młodzieży Szkół Średnich w Poznaniu;

– pisma niezależne reaktywowane w 1988 i 1989 roku, które były często elementem walki o konieczne wówczas zmiany w programach nauczania w szkołach, zwłaszcza średnich. Na łamach owych pism pojawiały się wówczas propozycje zmian w programach nauczania poszczególnych przedmiotów;

– pisma, poprzez które młodzież chciała wyrazić siebie „w neodpartej chęci mówienia nurtujących nas problemów szkolnych i ogólnoludzkich. Chcemy poszerzać horyzonty naszej wiedzy poprzez zamieszczanie artykułów i wspomnień o ludziach i faktach, które w szkole są dla nas niedostępne. Nie możemy pogodzić się z wrogiem nastawieniem władz oświatowych niszczącym nasze poglądy i programy”¹³.

W ramach owej specyfiki ogólnej, w pismach tych poruszano tematy naj-
różniejsze, odpowiadano na pytania, wyjaśniano różnorodne kwestie. Wskazuje
na to analiza spisów treści poszczególnych pisemek.

Najczęściej pojawiającym się tematem była polityka. Analizowano sytuację polityczną w kraju, odwoływano się do aktualnych wydarzeń, ustosunkowując się do nich, krytykując je w sposób poważny lub żartobliwy. Nawoływano uczniów szkół średnich do tego, aby interesowali się sytuacją polityczną w Polsce, a poprzez swoje zaangażowanie przyczyniali się do wzrostu świadomości narodowej, społecznej wśród młodzieży. Młodzi redaktorzy zwracali się też do uczniów, którzy nie angażowali się w sprawy polityki, zachęcając ich do współpracy.

Na łamach pism precyzyjnie analizowano wszystkie wydarzenia polityczne. Przekazywano informacje na temat konkretnych zdarzeń z udziałem młodzieży, która często tak, jak dorośli, będąc aktywnie zaangażowaną podczas demon-
stracji, czy nielegalnego plakatowania, płaciła za to wysoką cenę.

Na łamach pism drugoobiegowych analizowano sytuację w Polsce po wprowadzeniu stanu wojennego, zawieszenie stanu wojennego, wydarzenia roku 1988 i „Okragły Stół”.

¹³ „Tarcza”. Niezależne Pismo Szkół Średnich Trójmiasta, CDCN, Oddział UJ Kraków, sygn. A 415680 II.

Istotnym dla redaktorów młodzieżowych pism podziemnych była szkoła i wszelkie obszary jej funkcjonowania. Zamieszczano więc na łamach owych pism różną tematykę związaną w sposób bezpośredni lub pośredni z jej działaniem.

Analizowano programy nauczania, poruszając sprawę konieczności odkłamywania tych programów, proponując i sugerując różne zmiany.

Krytykując komunizm i partię z edukacyjnego punktu widzenia, odwoływano się do analizy znaczenia patriotyzmu i narodowości. Młodzi redaktorzy podejmowali próby analizy znaczenia tych słów poprzez ankiety, wywiady, pisane samodzielnie teksty.

Prowadzono dyskusję na temat, jaka powinna być szkoła polska, wskazując jej niedomagania i konieczne drogi zmian.

W pismach młodzieżowych zajmowano się tematyką odkłamywania historii. Były pisma, które specjalizowały się w tej dziedzinie, jak np. „Archiwum Poznań”, czy „VIS” Niezależne Pismo Krakowskiej Młodzieży Licealnej – specjalizujące się tylko w tematyce historycznej. Najczęściej jednak było tak, że w zasadzie we wszystkich piśmiennikach jeden z działów miał za zadanie prezentowanie na swych łamach prawdziwej historii. Tak też czyniono, prezentując w kolejnych numerach pism drugoobiegowych konkretne, ważne, a przemilczane przez szkołę zagadnienia dziejów Polski i świata.

W kontekście odkłamywania historii młodzieżowe pisma podziemne przypominały też młodym Polakom o ważnych, a pomijanych przez ówczesną władzę świętach, pamiętały rocznice ważnych wydarzeń, proponując różne formy ich uczczenia.

Na łamach pism zamieszczano również recenzje drugoobiegowych pozycji zwartych o tematyce najczęściej historyczno-społecznej, zarówno podręcznikowych, jak i naukowych, czy popularno-naukowych, wskazując w ten sposób młodzieży „właściwą” wówczas lekturę.

Również w pismach drukowano lub przedrukowywano poezję i prozę. Były to najczęściej teksty znanych autorów, ale też sama młodzież wyrażała w samodzielnie podejmowanych próbach literackich własne życzenia, pragnienia, odczucia tamtych lat.

Często na łamach pism publikowano wywiady ze znanymi osobami – autoritetami najczęściej o światopoglądzie niezależnym, których osobowość miała pomóc młodzieży odnaleźć swoją drogę. Podejmowano też polemiki.

Młodzieżowa bibuła drugoobiegowa odgrywała też często rolę poradnika, odpowiadając na nadsyłane do redakcji pytania.

W drugiej połowie lat osiemdziesiątych, do roku 1989 młodzieżowe pisma podziemne stały się ważnym organem coraz bardziej odważnego, zdecydowanego, ale przede wszystkim merytorycznego demonstrowania postaw młodych Polaków, którzy na łamach owych pism prezentowali konkretne postulaty zmian w Polsce i w polskiej oświacie. Najwyraźniej można to zauważyć w latach

1988–1989, tj. wówczas, kiedy sytuacja polityczna w Polsce stawała się coraz bardziej oczywista i jednoznaczna. Redakcje pism podziemnych zamieszczały wówczas właściwie wszystko, co dotyczyło zmian w Polsce i polskim szkolnictwie.

Podziemne pisma młodzieżowe były najczęściej źródłem prawdziwej informacji oraz prawdziwej, niezakłamanej edukacji.

Rozwój młodzieżowych pism podziemnych i tematyki w nich realizowanej następuje w ciągu całej dekady lat osiemdziesiątych. Pomimo wielu pojawiających się trudnych sytuacji politycznych, które niejednokrotnie nie pozwalały tym pismom egzystować, z każdym kolejnym rokiem młodzi Polacy na łamach bibuły drugoobiegowej coraz odważniej i wszechstronniej „opowiadali” swoją Polskę, walcząc słowem o jej lepsze jutro.

Kiedy dziś przeglądamy i analizujemy bibułę drugoobiegową, jesteśmy pełni podziwu dla ogromnego wysiłku, który wkładano w przygotowanie, redagowanie i powielanie materiałów drugoobiegowych. Charakteryzuje się ona ogromną wszechstronnością, zawiera tematykę różnorodną. Najważniejsze jednak jest to, że stanowiła ona nieocenione źródło informacji prawdziwej, jedynie wówczas słusznej, odkłamującej, a nawet odtruwającej intelektualnie i psychicznie ówczesną młodzież. Jedno staje się wówczas pewne: powstanie niezależnego obiegu wydawniczego, również młodzieżowego, było kamieniem milowym na drodze do obalenia komunizmu.